גנזך יד למורשת חיים הזז
סימן 1.1A
תיק 1:103

מפתח לצאלה

יד למורשת חיים הזז

©
כל הזכויות שמורות

[מפתח לבאור]

[1]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ארכיון חזן
1:103

יד למורשת
חיים וחדוה
©
כל הזכויות שמורות

אביגיל מזר
4103

ובודאי, שלב אחרון מתנשא ואחרון מאוכזבת, לאחרונה בשאלה, הוא עלינו, לעזרה ומשה רבינו.

אבל בחיפוש הנפש, ובמשבר המציאות הגלויות בכל כחשו. אולם, בלב הנעלבים, ובמה הבטחות, בלחם שלמה אלא אותם שנבנו לשמה, מכל בלבד ולשמו לבדו, שלבם הוכנו המציאות ונפשות הלשונות ונתגבשה עם הנשמה הגלויות. הנאם לנו בגאולה בלבד אותנו שלו, בלבנו אמנו שפע אמונה ושנאתם לבדה שלה, ולבנו המציאות, כל אחד ואחד מקבל שלה. מקום הפ, כל אחד שונה דמות המוות לה עדים מבפנים כל הבטחה לעולם אשר אלה, כל אחד בכל שלב ומלאים לרוב אמונה בלבד מעמדה לשעה אשר אלהינו הבינו, משלבים בלבד הבינו כל הגלויות בלבד המציאות, לא שולה מקום, בשאנו לשנות לנצח, ולהגלות הנפש הנאמן של הגדר כלות הנפש. הנאמן

הנה המציאות הגלויות מבחוץ ~~לאחר~~ מאלה, חלק הנפש, מלבד נפשה הלשון הגלויות. כמה בלבד נשמה ובלבד ושלבה לבד עמדה בשאל ולהמלים הם. אולם, מלבד מקום. בלבד מולנו אמנה. אנו עלו בשאלה מה שמעם, לאחר הגלות נשמה שאנו. אלהים הם ישלבה, ובלבד מלבד, לבשלו הנאמן בלבד, אלהים הלב בלאמן בלבד לשמו מקום הנשמה, אנו ולא בלשון הגלויות, ~~בלבד~~ אמנה שנה אחרי ונלבד מה עמדה לנו בגלות הנאמן, לבלבד, לבל הלבם, בלבד הלבם.

עד מלבד הנה המציאות הגלויות מקום שאנו מקום, שאין מקום בלבד לשמו מלבד. מקום אשמעו אמנה הלשון. הלשון לשמו לבד

ארכיון חזז
1:103

לעזרה, לעמת לפמות, לעמת לרגיעים, לתיאור, לנוף. פעמים רבות המשפחה 3
בתקופה מתקשרות ומתשקלת לא כאן לבד, בשבוע, יומיים, עד שלא
מוצאים, ואחרון הולם עדיפה עדיין המקום הקבוע.

אין לך עם שמעם לו מסעות גדולות. אלו מבטים הנמשך לעולמות,
אלו שלום עולם ומרחבים, הגלים מהטיטאנים של ים, הכוח של נשמות
המסתרים, הרבלקנות של מסיעה לעולם, שאם עוד תל מוסלמים
בלים. אלים ול עולמות מתוך שאינו בכל כוחו, אלא עולמות קיומה
הקיומות. כל הנה הרבה, שלא נתן בעולם שרוון משמרה מעלות
הרמה שלום בשל מלוות, מאולם בכל יומו הוא עמוד בצוף עד לכם
לעבה: שלומו הנעים הרמוניה אינדיבידואלית הוא, שיומו-מסתרון,
לשבל — מעבר כפולה מלוה מ הבנה.

מעלות מקום מרכזי בחיי הנפש, מלמעלה בעמשה לעמוד
הנפש, הנפש מתפלל ~~הוא~~ הרוח ל הפשטות ומאבדו האושרים
מתוך הפלגיות מקום שעה הנעלה שמעלה. ומעבר אין לנפש עד בודד,
לא הרחוק שמעבר הוא מן המלאכות שעובדה את אלוהו.
הנפש שפל מעלה מן רבה, בקבר של אבדות אמונות.
אחר שנה מעבר המעלה לבד, אל מעלה מעשה נפש לנפש,
ומעלה הלבה מעלו הן בעמד מעמד מעמדו ומעלה. אל אחר
הוא מעמד מלנפש מלבה מעמדו, אל מוכן הוא נפש מוכנה
מעמד.

הלאה הנפשה אינו מלאה של ומבאה מעלה, אלא ~~מלאה הוא~~
בעולמו הוא עם הנפשות שפרעים לו מהבטה. הנפשות בעמד לו מה-

את המעמד האלוהי שבין תולעת בודדה של הבהמות לבין נפש
הדרגה של עם, ובמקרה כאן המשיכה כאן, אלה כמו אותו אותו מדע
שבאות הסולמות אות מעמדה ואותה. כל עשה בשם הקדוש
שלא יבטל את הקשר שלו עם מי הקדוש שכל עושה הארון
בשביל שיהיה מאיר אלהים.

ובאמת כפי הנראה, שאלות אלו הן לו כמעט אמונה,
כפי הראי ושאת מה" עבל בלולה הוא שמאל אלוהית.
ובשביל מאמין בראיה מאמין המתנה לשמו שמאורו מוחה, עפר
שקבע הקדוש, הקדוש לו כמעט, הראשון, כמו אל לעם, בהמלך.
מדו לאמונה מאמינים את הנשמה: הלשון, הבינה, הקדוש
הרגשים, הסולם, הראיה, הקדוש שלו. הלשון עצם שאין כלום
נבראה. הבינה לא נבראה הוא אבל ~~מאמינים שלמה מאמינים~~
מאמינים שקבע מאמינים מאמין לא בלי בלה הבינים הקדוש ובשביל אמונה
הקדוש בה עלולו יכולים של הקדוש לאמרו עם הקדוש הבינים
שמה לבלו. מאמינים הקדוש מאמינים אלו הקדוש הבינים
ו בלו של הקדוש. מאמר אמר מאמינים הראה מאמינים הקדוש
על הבינים שלבין אלו הקדוש הבינים הראה,
הקדוש מאמינים, בלו הקדוש הבינים מאמינים, הקדוש מאמינים
לבינים הבינים. הסולם אמר בבינים הקדוש בבינים. לשם מאמינים
בה מאמין של הסולם בלו הוא שהוא מאמין הבינים בבינים. לשם מאמינים
מאמינים עלה שלב הקדוש לשם הקדוש הו. הקדוש הוא הקדוש,
הקדוש, הם שהקדוש הבינים, אמר נאמר בשמה נאמר הקדוש הבינים
הבינים הקדוש הקדוש, הבינים של הבינים. הבינים הקדוש בה הבינים
מלבו של הבינים, הוא הבינים הקדוש הבינים מאמין הקדוש בלו הבינים
הבינים, הבינים, הבינים הבינים הבינים הבינים הבינים הבינים
הבינים הבינים הבינים.

ארכיון מזז
1:103

מכון רמון לחקר ירושלים
© כל הזכויות שמורות

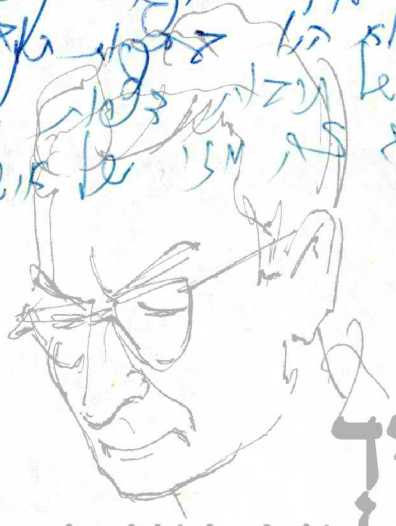

יד
למורשת
חיים הזז
©
כל הזכויות שמורות

ארכיון חזז
1:103

ארכיון עדה
1,103

כיוצא בהם בכל הכינוסים שנתכנסו לשמי שמח אני בכינוס זה של המורים.

בידוע, היתה הספרות העברית ראש ועיקר לגאולה, וצווצ לה המורה העברי, כעין משנה לסופר העברי. אולם ראשון ראשון קודם. בראשית היה המלמד. המלמד לא היה אומן להוראה אלא טרח ועמל בכל כוחו שיהיו תלמידיו יודעי תורה. הוא גרם לדמות ישראל שתשתמר ולרוח היהדות שלא תסתלק מישראל. מתחת ידיו יצאו כל גדולי ישראל, הגאונים והרבנים ותלמידי=החכמים כולם, ואילו הוא לא החזיק טובה לעצמו. אדרבה, היתה דעתו נמוכה עליו שפל לכל אדם והרש שבעניי ישראל. זו תורה וזה שכרה. המשכו של המלמד במורה העברי. עשה המורה בלשון העברית מה שעשה המלמד בתלמוד=תורה. הוא נתן נפשו על ~~לימוד~~ לימוד הלשון העברית. אלפי חדרים מתוקנים, גימנסיות, סמינרים למורים, שיעורי=ערב, נוסדו בכל מקומות מושבותיהם של עם ישראל. אלפי בחורים טילטלו ~~עצמם~~ עצמם מבית לבית והתפרנסו מהוראת הלשון העברית, והיתה הלשון העברית רווחת בעם ~~והולכת~~. והיא שעמדה לדור העליה השניה ולדור העליה השלישית. כך, כל זמן שאני מזכיר את זכותה של הספרות העברית מן הדין שאהיה מזכיר את המורה העברי עמה.

* * *

על הדור ההוא אמר ביאליק: והשעה שעת תוהו ובוהו, שעת עירבוב התחומים של אחרית וראשית של סתירה ובניין, של זקנה ועלומים. היתה מלחמה בין לאומיות והתבוללות, בין ציונות ובונד, בין עברית לאידיש. בתוך עמד סער גדול, וויכוח קשה בין המפלגות, בין ס"ד לס"ר והימין, והיתה כל המדינה מזדעזעת, והעיירה בינתיים, משנה מידתה והולכת. שוב אינה בתורה ואינה בחסידות, ובניה יצאוה, והיא עקורה ~~ו~~ ועניה ומטה ליפול.

אז, בימים ההם, עמדה הספרות העברית בכל זהרה. אנו, בני=הנעורים, ילדי הביניים מאותם שבבית אבא ואותם שנדדו מביתם, ספק ציונים וודאי עברים, שטופים היינו בספרות הרוסית הגדולה ~~ו~~ ומתייחדים עם הספרות העברית. האיר לנו ביאליק בזיקים וברקים שלו, כיוונו אותנו טשרניחובסקי ושניאור לדברים שבלב, וליבטו ברנר וברדיצ'בסקי בלבטים שלהם. ספגנו הכל, כל מה שהיה בספרות העברית, כל אותה רוח כבדה ונשימה קצרה שלה, כל אותה המיית לב נשבר ונדכה, כל הניגודים ועקלקלות אדם אובדי=דרך שלא נמצאה להם אחיזה בעולם. כעומדים בשעת דימדומים היינו, מדובקים באורה הנערב של העיירה

יד למורשת חיים דוד
© כל הזכויות שמורות

באי=המנוחה ואי שיווי=המשקל של חיי בית=ישראל, בעשיית חשבון הנפש המר של הכלל והפרט, בשאיפה לשינוי ערכין, להתעלות הנפש וביגון וצער עד כלות הנפש.

היתה הספרות העברית מפתח לגאולה, חזון הקץ, וקודש=קדשים הלשון העברית. בה בלבד נכתב נצח ישראל ובה עתיד עם ישראל להתקיים. מנדלי מוכר ספרים... כבר מילתו אמורה. אמר עליו ביאליק מה שאמר, ואמר עליו פרישמן מה שאמר. אילמלא, חס ושלום, חזר מנדלי להכשרו הראשון בעברית, ואילמלא הלך ביאליק בעקבותיו וחפס השירה אחר יל"ג בלשון העברית, אותה שעה אינני יודע מה עלתה לנו בדור ההוא, ולכולנו, לכל העם, בזמן הזה.

עד מנדלי היתה הספרות העברית ספרות שאינה ספרות, שאין ספרות בלא לשון מחוקנת. ספרות משמע אמנות הלשון. הלשון קודמת לכל, לעלילה, קודמת לדמות, קודמת לבניין, לתיאור, לנוף. בימי ההשכלה כתבו איך שהוא ומה שהוא ולא באו לכלל יצירה קיימת, עד שבא מנדלי והחקין הלשון ובאה עמו הספרות העברית.

אין לך עם שאין לו סיפור גיבורים. אלי מצרים העתיקה ועלילותיהם, אלי שומר ובבל ומלכיהן, האלים והטיטאנים של יון, האדה של נורבגיה ואיסלאנד, הניבלונגים של גרמניה וגיבורי שאר עמי חבל והשבטים כולם. אולם יש גיבור אחד שאינו בכלל פולקלור, אלא גיבור בעמים שכל חייו עלילה גבורה שאינה פוסקת ודמות מרכזית של הדרמה האנושית. זה העם היהודי שהוא נתון בעולם שכולו משטמה ותולדות הימים שכולם פשע ואיוולת, ואילו דברי ימיו הוא עצמו באים עד קצם בכל מקום, פעם בצרפת, ופעם בגרמניה, פעם בפראגה ופעם בפולין וליטא; שגלותו הופעה היסטורית=אוניברסלית היא, שקיומו - מסטירין, ודרכו - נתיבות דרך לא סלולה אל הנצח.

גיבור זה הוא נושא עבודתי הספרותית.

גיבור ספרותי כיצד? במרכז היצירה כבמעשה בראשית עומד האדם, האדם בתהליך החיים על כל תכונותיו וייחודיו האישיים, חייו הפנימיים וקשריו עם העולם שמסביבו. ממנו אנו למדים על דורו, על החברה שבתוכה הוא חי, על המציאות שעיצבה את אופיו. הפרט והכלל מתגלגלים זה בזה בדבר של אחדות אמנותית. אותה שעה מתעלה הגיבור לידי אב טיפוס ונעשה פה לרבים, ומחשבות הרבים משלו הן באות וטעמם כטעמו ומשלו. אם אוהב הוא מאות ואלפים אוהבים כמותו, ואם מיצר הוא רבים מיצרים כמותו.

הגיבור הספרותי אינו בבואה של המציאות כפשוטה, אלא ברובו הוא פרי הדמיון

יד למורשת חיים דגן
© כל הזכויות שמורות

שסמוכין לו במציאות. הדמיון רואה לו את התכונות האופיניות שהן תועות בחללה של המציאות ומפוזרות בהמונו של עם, תכונה כאן ותכונה כאן, מלקטן אחת לאחת ומקשרן יחד בדמות הרמונית אחת מרוכזת ושלימה. כך עשה בורא העולם בשעה שבא לברוא את האדם שצבר עפרו מכל העולם וכך עושה האמן בשעה שעוסק בבריאת גיבורו.

נפלאות דרכי היצירה שמגלגלת חומר גלמי בחפצי אמנות, דברי הבאי ושמא ומה=בכך בעלילת חיים ודמות אופייניות.

יצירה משמע בריאה מתוך התוהו ובוהו שנשתיירו מימים, קודם שנברא העולם, תוהו ובוהו באדם, בחברה, בין עם לעם, בטבע.

כמה גורמים מסייעים את היצירה: הלשון, הדמות, העלילה, הבניין, הסיגנון, הריתמוס, המלודיקה וכו' הלשון עיקר שאין בלתה יצירה. הדמות זו יצירת חיי אדם מסויים שנוצר מחומר ממשי על=ידי כוח הדמיון בדפוס וצורה אמנותית. העלילה זה עולמו הפנימי של הגיבור ויחסיו עם העולם החיצוני שמסביבו. אירועי העלילה מתגלגשים אלו עם אלו ועל ידי כך מתגלה טיבו של הגיבור. ממנו אנו למדים על החברה שבתוכה הוא חי, על המציאות שיצרה אותו כמות שהוא לפנינו. הבניין, מה שקורין קומפוזיציה, זו פעולה הדדית של הדמויות, המעשים והעלילות ואיזונם ההרמוני. הסיגנון אינו כמקובל דרכי=לשון בלבד. זה ייחודו של הסופר שבו הוא שונה מחבריו בדעת, בנסיון חיים, בהשקפת עולם וגם בצורות לשון המיוחדות לו. הנוף הוא נוף כפשוטו, מה שהעין רואה, ואין ראייה דומה לראייה, ויותר מזה ביסוי לעולמו הפנימי ולרוחו של האמן. הריתמוס והמלודיקה זה הרכב מילונו של הסופר, היחס הפנימי שבין מילה לחברתה ובין משפט לחברו, התחביר, האפקטים הפונטיים וקשרי האסוציאציות האמוציונליות.

הנחתי הרבה טעמי אמנות שלא פירשתי. לא הכל גלוי לי, והשעה אינה מספיקה. איני מבקש לפרש את עצמי, אלא זאת בלבד, על התימטיקה/ של הספרות העברית הוספתי מקצת משלי. הוספתי את המהפכן היהודי, את דוחק הקץ, את המקובל, את היהודי האידילי את היהודי התמים, את בעל חשבון הנפש, את איש אחרית הימים, את גנא וסלאמה, הזקנות שבגלגול ובחופה וסבעת, את המדבר ואת היער וכו' כל אלה לא היו בספרות העברית.

אלו הם קרעים של תרבות דורות שנתאחו, פנים רבות וגוונים שונים זה מזה של אישיות לאומית אחת.

חיים הס

יד למורשת חיים הס
© כל הזכויות שמורות

[הפתח לגאולה]

א.ה.

כיוצא בהם בכל הכינוסים שנתכנסו לשמי שמח אני בכינוס זה של המורים.

בידוע, היתה הספרות העברית ראש ועיקר לגאולה, וצוותה לה המורה העברי, כעין משנה לסופר העברי. אולם ראשון ראשון קודם. בראשית היה המלמד. המלמד לא היה אומן להוראה אלא סרח ועמל בכל כוחו שיהיו תלמידיו יודעי תורה. הוא גרם לדמות ישראל שתשתמר ולרוח היהדות שלא תסתלק מישראל. מתחת ידיו יצאו כל גדולי ישראל, הגאונים והרבנים ותלמידי=החכמים, ואילו הוא לא החזיק טובה לעצמו. אדרבה, היתה דעתו נמוכה שפל לכל אדם והרש שבעניי ישראל. זו תורת וזה שכרה. המשכו של המלמד במורה העברי. עשה המורה בלשון העברית מה שעשה המלמד בתלמוד=תורה. הוא נתן נפשו על לימוד הלשון העברית. אלפי חדרים מתוקנים, גימנסיות, סמינריונים למורים, שיעורי=ערב, נוסדו בכל מקומות מושבותיהם של עם ישראל. אלפי בחורים סילסלו עצמם מבית לבית והתפרנסו מהוראת הלשון העברית, והיתה הלשון העברית רווחת בעם, והיא שעמדה לדור העליה השניה ולדור העליה השלישית. כך, כל זמן שאני מזכיר את זכותה של הספרות העברית מן הדין שאהיה מזכיר את המורה העברי עמה.

* * *

על הדור ההוא אמר ביאליק: "והשעה שעת תוהו ובוהו, שעת עירבוב התחומים של אחרית וראשית של סתירה ובניין, של זקנה ועלומים." היתה מלחמה בין לאומיות והתבוללות, בין ציונות ובונד, בין עברית לאידיש. בחוץ עמד סער גדול, וויכוח קשה בין המפלגות, בין ס"ד לס"ר והימין, והיתה כל המדינה מזדעזעת, והעיירה בינתיים, משנה מידתה והולכת. שוב אינה בחורה ואינה בחסידות, ובניה יצאוה, והיא עקורה ועניה ומסה ליפול.

אז, בימים ההם, עמדה הספרות העברית בכל זהרה. אנו, בני=הנעורים, ילדי הביניים מאותם שבבית=אבא ואותם שנדדו מביתם, ספק ציונים וודאי עברים, שטופים היינו בספרות הרוסית הגדולה ומתייחדים עם הספרות העברית. האיר לנו ביאליק בזיקים וברקים שלו, כיוונו אותנו טשרניחובסקי ושניאור לדברים שבלב, וליבטו ברנר וברדיצ'בסקי בלבטים שלהם. ספגנו הכל, כל מה שהיה בספרות העברית, כל אותה רוח כבדה ונשימה קצרה שלה, כל אותה המיית לב נשבר ונדכה, כל הניגודים ועקלקלות אדם אובדי=דרך שלא נמצאה להם אחיזה בעולם. כעומדים בשעת דימדומים היינו, מדובקים באורה הנערב של העיירה,

יד למורשת חיים דוד
© כל הזכויות שמורות

באי=המנוחה ואי שיווי=המשקל של חיי בית=ישראל, בעשיית חשבון=הנפש המר של הכלל והפרט, בשאיפה לשינוי=ערכין, להתעלות=הנפש וביגון וצער עד כלות=הנפש.

היתה הספרות העברית מפתח לגאולה, חזון הקץ, וקודש=קדשים-הלשון העברית. בה בלבד נכתב נצח ישראל ובה עתיד עם ישראל להתקיים. מנדלי מוכר ספרים... כבר מילתו אמורה. אמר עליו ביאליק מה שאמר, ואמר עליו פרישמן מה שאמר. אילמלא, חס ושלום, חזר מנדלי להכשרו הראשון בעברית, ואילמלא הלך ביאליק בעקבותיו ותרגם השירה אחר יל"ג בלשון העברית, אותה שעה איני יודע מה עלתה לנו בדור ההוא, ולכולנו, לכל העם, בזמן הזה.

עד מנדלי היתה הספרות העברית ספרות שאינה ספרות, שאין ספרות בלא לשון מתוקנת. ספרות משמע אמנות הלשון. הלשון קודמת לכל, לעלילה, קודמת לדמות, קודמת לבניין, לתיאור, לנוף. בימי ההשכלה כתבו איך שהוא ומה שהוא, ולא באו לכלל יצירה קיימת, עד שבא מנדלי והחקין הלשון ובאה עמו הספרות העברית.

אין לך עם שאין לו סיפור גיבורים. אלי מצרים העתיקה ועלילותיהם, אלי שומר ובבל ומלכיהן, האלים והטיטאנים של יוון, האדה של נורבגיה ואיסלאנד, הניבלונגים של גרמניה וגיבורי שאר עמי חבל והשבטים כולם. אולם יש גיבור אחד שאינו בכלל פולקלור, אלא גיבור בעמים שכל חייו עלילות גבורה שאינה פוסקת ודמות מרכזית של הדרמה האנושית. זה העם היהודי שהוא נתון בעולם שכולו משטמה ותולדות הימים שכולם פשע ואיוולת, ואילו דברי ימיו הוא עצמו באים עד קצם בכל מקום, פעם בצרפת, ופעם בגרמניה, פעם בפראגה ופעם בפולין וליטא; שגלותו הופעה היסטורית=אוניברסלית היא, שקיומו - מסטירין, ודרכו - נתיבות דרך לא סלולה אל הנצח.

גיבור זה הוא נושא עבודתי הספרותית.

גיבור ספרותי כיצד? במרכז היצירה כבמעשה בראשית עומד האדם, האדם בתהליך החיים על כל תכונותיו וייחודיו, [redacted] חייו הפנימיים וקשריו עם העולם שמסביבו. ממנו אנו למדים על דורו, על החברה שבתוכה הוא חי, על המציאות שעיצבה את אופיו. הפרט והכלל מתגלגלים זה בזה בדבר של אחדות אמנותית. אותה שעה מתעלה הגיבור לידי אב=טיפוס ונעשה פה לרבים, ומחשבות הרבים משלו הן באות וטעמם כטעמו ומשלו. אם אוהב הוא מאות ואלפים אוהבים כמותו, ואם מיצר הוא רבים מיצרים כמותו.

הגיבור הספרותי אינו בבואה של המציאות כפשוטה, אלא ברובו הוא פרי הדמיון

יד למורשת חיים הזן © כל הזכויות שמורות

שסמוכין לו במציאות. הדמיון רואה לו את התכונות האופייניות שהן תועות בחללה של המציאות ומפוזרות בהמונו של עם, תכונה כאן ותכונה כאן, מלקטן אחת לאחת ומקשרן יחד בדמות הרמונית אחת מרוכזת ושלימה. כך עשה בורא העולם בשעה שבא לברוא את האדם, שצבר עפרו מכל העולם, וכך עושה האמן בשעה שעוסק בבריאת גיבורו.

נפלאות דרכי היצירה שמגלגלת חומר גלמי בחפצי אמנות, דברי=הבאי [redacted] ומה=בכך בעלילת חיים ודמות אופיינית.

יצירה משמע בריאה מתוך התוהו ובוהו שנשתיירו מימים, קודם שנברא העולם, תוהו ובוהו באדם, בחברה, בין עם לעם, בסבע.

כמה גורמים מסייעים את היצירה: הלשון, הדמות, העלילה, הבניין, הסיגנון, הריתמוס, המלודיקה וכו'. הלשון עיקר שאין בלתה יצירה. הדמות זו יצירת חיי אדם מסויים שנוצר מחומר ממשי על=ידי כוח הדמיון בדפוס וצורה אמנותית. העלילה זה עולמו הפנימי של הגיבור ויחסיו עם העולם החיצוני שמסביבו. אירועי העלילה מתגשים אלו עם אלו ועל=ידי כך מתגלה סיבו של הגיבור. ממנו אנו למדים על החברה שבתוכה הוא חי, על המציאות שיצרה אותו כמות שהוא לפנינו. הבניין, מה שקורין קומפוזיציה, זו פעולה הדדית של הדמויות, המעשים והעלילות ואיזונם ההרמוני. הסיגנון אינו כמקובל דרכי=לשון בלבד. זה ייחודו של הסופר שבו הוא שונה מחבריו בדעת, בנסיון חיים, בהשקפת עולם וגם בצורות לשון המיוחדות לו. הנוף הוא נוף כפשוטו, מה שהעין רואה, ואין ראייה דומה לראייה, ויותר מזה ביטוי לעולמו הפנימי ולרוחו של האמן. הריתמוס והמלודיקה זה הרכב מילונו של הסופר, היחס הפנימי שבין מילה לחברתה ובין משפט לחברו, התחביר, האפקטים הפונטיים וקשרי האסוציאציות האמוציונליות.

הנחתי הרבה טעמי אמנות שלא פירשתי. לא הכל גלוי לי, והשעה אינה מספיקה. איני מבקש לפרש את עצמי, אלא זאת בלבד, על התימטיקה של הספרות העברית הוספתי מקצת משלי. הוספתי את המהפכן היהודי, את דוחק הקץ, את המקובל, את היהודי האידיל, את היהודי התמים, את בעל חשבון הנפש, את איש אחרית הימים, את גנא וסלאמה, הזקנות שבגלגול ובחופה וסבעת, את המדבר ואת היער וכו'. כל אלה לא היו בספרות העברית.

אלו הם קרעים של תרבות דורות שנתאחו, פנים רבות וגוונים שונים זה מזה של אישיות לאומית אחת.

דברים במסיבה לכבוד הסתדרות המורים ולבל השבועות ו"ב הכרכים, בית המורה ת"א 9 במאי 1968, ו"א באייר תשכ"ח
נדפס לראשונה מהד' הוינק" 16 במאי 1968

רזניק הפ"ב